

**SHAHARSOZLIK VA LANDSHAFT ARXITEKTURASIDA
O‘SIMLIKLARNING TEXNOLOGIK XUSUSIYATLARI****Abdusamatova Lola Xudoynazarovna***JizPI “Arxitekturaviy loyihalash” kafedrası assistenti:***Qudratillayev Shuhratjon Furqat o‘g‘li***JizPI talabasi*

Annotatsiya. Landshaft arxitekturası - bu ochiq maskanlar arxitekturası hisoblanib, atrof muhitni o‘simliklar, suv havzalari, er reliefi, tabiiy toshlar, me‘moriy qurilmalar, tashqi obodonlashtirish elementlari yordamida muayyan maqsadlarga moslashtirish, badiiy landshaft shakllantirish va loyihalash san‘ati demakdir. Ushbu maqolada ba‘zi tadqiqotlarga asoslangan shahar landshaft dizaynining zamonaviy usullari haqida so‘z boradi.

Kalit so‘zlar: me‘moriy-landshaft, relief, geoplastika, kompozitsiya, skver, vertikal bog‘dorchilik.

Abstract. Landscape architecture is considered to be the architecture of open spaces and means the art of adapting the environment to specific purposes with the help of plants, water bodies, land relief, natural stones, architectural devices, external landscaping elements, forming and designing an artistic landscape. This article discusses modern methods of urban landscape design based on some research.

Keywords: architectural landscape, relief, geoplastics, composition, square, vertical gardening.

Аннотация. Ландшафтная архитектура – это архитектура открытых пространств, и это искусство приспособления окружающей среды к конкретным целям, формирования и проектирования художественного ландшафта с помощью растений, водоемов, рельефа, натуральных камней, архитектурных инструментов, элементов наружного ландшафтного дизайна. и.т.д. В данной статье на основе некоторых исследований рассматриваются современные методы городского ландшафтного дизайна.

Ключевые слова: архитектурно-ландшафтный, рельеф, геопластика, композиция, площадь, вертикальное озеленение.

Kirish: Landshaft arxitekturası me‘moriy shaharsozlik faoliyatining alohida turi bo‘lib, o‘z ichiga me‘moriy landshaft yaratish amaliyotining nazariy asoslarini ham qamrab oladi.

Hozirgi kunda insonlarning turmush-tarzi uchun imkon qadar shart-sharoitlarni yaratish asosiy masalalardan sanaladi. Jumladan, binolar hududining me‘moriy-landshaft loyihalarini yaratish muhim masalalardandir. Hududlarda me‘moriy-landshaftlarni shakllantirish orqali insonlarni tabiatga bo‘lgan munosabatlarini, uni sevishni, ardoqlashni hamda parvarishlashni o‘rgatadi. Aynan shunday farazlardan kelib chiqqan holda biz shahar obektlari muhitini me‘moriy-landshaft echimlarini

ko'kalamzorlashtirishda qo'llaniladigan o'simliklar dunyosi, suv havzalari va relef geoplastikasi hamda ulardan tuziladigan yashil kompozitsiyalarni o'rganish, ularni amaliyotda qo'llash bo'yicha tavsiyalar berish masalalariga keng to'xtaldik.

Ilmiy uslub. Muammoning hozirgi holatini tahlil qilish, bu sohada qo'lga kiritilgan yutuqlar, vatanimiz va xorijiy tajribalarni o'rganish va umumlashtirish. Mavzuga doir maxsus adabiyotlar, davlatimiz qonun va Farmoyishlarini, me'yoriy-normativ adabiyotlarni o'rganish va umumlashtirishdan iboratdir.

Ilmiy natija. Bugungi kunda landshaft arxitekturasining sifatiga qo'yiladigan talablar ortib bormoqda. Jumladan, iqtisodiy, ijtimoiy-demografik, me'moriy-badiiy va tabiiy-iqlim sharoitlarini hisobga olish bilan bog'liq bo'lgan hamda ekologiya, sanitariya-gigiena va estetik talablar. Ana shu talablar majmui shaharlar muhiti va ularning landshaft arxitekturasini echimlarining shakllanishidagi o'ziga xos zamonaviy omillar sifatida ro'yobga chiqmoqda.

Tadqiqotning asosiy ilmiy natijalari quyidagilardan iborat:

-binolarni shakllantirishga yondashuvni shahar muhitini tabiat qurshoviga integratsiyalash (yaxlit holga keltirish) nuqtai nazaridan o'zgartirildi;

-landshaft arxitekturasining zamonaviy usullari va yashil kompozitsiyalar: soliterlar, guruhlar, qatorlar, massivlar, tik ko'kalamzorlashtirish kompozitsiyalari, gulzorlar va maysazorlarni shakllantirish usullari va ularni qo'llash bo'yicha amaliy tavsiyalar berildi;

Munozara: Shaharni bog'lar va parklar, ko'kalamzor ko'chalar va hovlilarsiz tasavvur qilish qiyin. Yashil ekinlar, ochiq muhit nafaqat yashash joylaridagi mikroiklimni yaxshilaydi, ular shahar atrof-muhitining zarur estetik elementlari bo'lib ham xizmat qiladi. Tabiiy landshaft elementlari - shahar strukturalarning asosiy va ayni paytda muhim tarkibiy qismidir.

Shahar landshaft arxitekturasini tabiiy qismlariga quyidagilar kiradi: iqlim va mikroiklim, tuproq, yer ya'ni joy reliefi, yashil dunyo, suv dunyosi.

Turli xil o'simliklarning tuproqqa bo'lgan talabi bir xil emas. Bu belgisiga ko'ra, ularni uch guruhga ajratish mumkin:

- *tuproqqa talabchan:* eman, qayrag'ochga o'xshagan daraxt, zarang, archalar, shumtol, qandog'och;
- *o'rtacha talabchan:* oddiy archa, shumtol, yaproq bargli zarang, qrim qayrag'ochi;
- *talabchan bo'lmagan:* aylant, sariq akatsiya, osilgan qayin, grebenshik, tollar, lox, mamlura, virjiniya qora archasi, oddiy qora archa, tog' qarag'ayi, teraklarning ba'zi turlari (oq, qora), tut.

Kimyoviy xususiyatlariga ko'ra tuproq — ishqorli, nordon va neytral holatlarga bo'linadi, ularning bu holati tabiiy bo'ladi yoxud o'simliklarni sun'iy shakllantirish maqsadida kimyoviy o'g'itlar qo'llanilishi yordamida yaratiladi. O'simliklarning o'sishiga yaroqli tabiiy tuproqlar shahar hududining yirik yashil maydonlarida, bog'larda va o'rmonsimon bog'larda uchraydi. Skverlar, bog'lar, xiyobonlar va yo'lkalarni obodonlashtirish uchun ajratilgan maydonlar, odatda, tabiiy tuproqqa ega emaslar. Bu erda

tuproqlarni o'simliklarning biologik xususiyatlariga javob beradigan sharoitlarini yaratib berish kerak. Tabiiy tuproq maydonlarda ularning sifatini, bir qator agrotexnik marosimlar o'tkazib, ahamiyatli darajada yaxshilash mumkin.

Binoning yopiq vertikal bog'dorchiligi uchun tayyor o'simlik modullaridan foydalanish o'simliklarga g'amxo'rlik qilishni osonlashtiradi. Bu tavsiya etilgan avtomatik sug'orish tizimiga bog'liq. Ular juda ixcham, ularning chuqurligi 20 sm dan oshmaydi, shuning uchun ichki makonning foydali maydoni deyarli o'zgarishsiz qoladi. Plastmassadan vertikal bog'dorchilik uchun fitomodullarning modellarini taklif qiladi. Muhrlangan taglik devorda namlik yoki mog'or paydo bo'lishining oldini oladi. Dizayn qo'shimcha hidrofobik qatlamlarga muhtoj emas. Vertikal taglik gul ekish uchun hujayralar bilan jihozlangan va avtomatik tomchilatib sug'orish tizimi bilan jihozlangan. Vertikal bog'dorchilik uchun zavod modulining jihozlari vertikal suv ta'minoti uchun qurilma, uni to'plash uchun idish va namlik sensorini o'z ichiga oladi. Suv ta'minoti jadvali boshqaruv paneli yordamida o'rnatiladi. Ichki sensor namlik darajasiga javob beradi va agar kerak bo'lsa, avtomatik sug'orish tizimini ishga tushiradi, shuning uchun kvartiraning ichki qismi sog'lom va namlik bilan to'yingan o'simliklar bilan bezatilgan.

Vertikal bog'dorchilik uchun fitomodullar turli o'lchamlarga ega. Siz 30/30 sm ixcham dizayni bilan kichik o'lchamlarga o'zgartirishingiz mumkin, bitta devor kompozitsiyasi uchun 67/104 sm yoki 80/180 sm mahsulotlar mos keladi, bunday fitomodullarning qalinligi 15-17 sm orasida o'zgarib turadi.

Sirg'a yasash usullari. Binoning ichki qismini o'z qo'llaringiz bilan vertikal bog'dorchilik uchun dizayn bilan bezashingiz mumkin. Yagona qiyinchilik - avtomatik sug'orishning etishmasligi. Vertikal bog'dorchilik uchun bir nechta qiziqarli modellar mavjud. Eng oddiy usul quyidagi bosqichlarni o'z ichiga oladi:

- • Alyuminiy quvurlar yoki yog'och tikuvlardan yasalgan ikkita vertikal tayanch devordan 5 sm ga 50-70 sm masofada o'rnatiladi.
- • Tayanchlar orasidagi teng masofada poldan shiftgacha ko'ndalang panjaralar o'rnatiladi.
- • Tayyor tuzilishga konteynerlar joylashtiriladi va gullar ekiladi.

Zamonaviy texnika amaliyotida xar qanday relefni yarata olish imkoniyatini beradi. Bu esa landshaft arxitektoriga o'ziga xos javobgarlikni yuklatadi va u yoki bu qarorni qabul qilish uning bilimi, didi va aniq ijodiy pozitsiyasiga bog'liq. Kompozitsion savollar bu erda ekologiya, iqtisod, agrotexnika, bilan uzviy bog'liq bo'lib, jiddiy ilmiy analiz va eksperimental ishlarni olib borishni talab qiladi.

Relefga plastik ishlov berilishining barcha uslublarini shartli ravishda uch kategoriyaga ajratish mumkin:

- birinchisi - asliday qilib tiklamoq, tabiatda uchraydigan formalarga taqlid qilish;
- ikkinchisi — o'zgacha geometrik, regulyar va abstrakt formalarni yaratish;
- uchinchidan — tabiiy landshaftga taqlid qilmaslik, balki obektni bajaradigan funksiyasidan qochirish, kompozitsion ifodalash imkoniyatlarini izlash.

Shahar landshaftining vizual-fazoviy uyg‘unligi. Muhit hosil qiluvchi omillar qatorida tashqi obodonlashtirish elementlari alohida o‘ringa ega. Ma’lumki, muhitning shakllanishi birinchi navbatda uni tashkil qiluvchi unsurlarning hajmiy va funksional ko‘lami qay tarzda echilishiga bog‘liqdir. Kishining barcha faoliyat turlari, jumladan sanoat ishlab chiqarish kompleksidagi funksiyalar ham ularni amalga oshirishdagi muayyan “texnologik” jarayonlar bilan chambarchas bog‘langan.

Shahar kishisining serharakatligi, psixologik ta’sirlarning ortib borayotgani, butun badiiy-estetik izlanishlarda va san’at asarlari yaratishda bo‘lgani kabi shahar landshaft dizayni oldiga ham qator talablar qo‘yadi.

Birinchi talab shunda ediki, shahar dizayni mavjud inshootlar kompleksini, kishilarning ko‘zi tushadigan joylarni badiiy-estetik go‘zal, betakror va o‘ziga xos mohiyatli qilishi lozim. Qad ko‘tarayotgan inshootlar sonining oshishi bilan ularning tashqi ko‘rinishiga, badiiy-estetik jixatlariga talab ham ko‘paydi, ya’ni o‘tgan davrda an’anaga aylangan temir-beton inshootlarni qurishga badiiy-estetik ko‘rinish, bezash lozim bo‘ladi.

Ikkinchi talab serharakat shahar kishisining vaqtini tejash hamda unda ma’lum bir voqealar, hodisalar haqida ta’surot uyg‘otish, fikr shakllantirish bilan bog‘liq bo‘lgan.

Uchinchi talab shahar – inson konsepsiyasi yuzaga kelgani bilan bog‘liqdir. Shahar muhiti, undagi tarixiy-madaniy an’analar, turmush tarzi, arxitektura, ko‘chalar va istirohat maskanlari insonda ma’lum etnostereotiplarni shakllantiradi.

Xulosa.

1. Shaharni bog‘lar va parklar, ko‘kalamzor ko‘chalar va hovlilarsiz tasavvur qilish qiyin. Yashil ekinlar, ochiq muhit nafaqat yashash joylaridagi mikroiqlimni yaxshilaydi, ular shahar atrof-muhitining zarur estetik elementlari bo‘lib ham xizmat qiladi. Tabiiy landshaft elementlari - shahar strukturalarning asosiy va ayni paytda muhim tarkibiy qismidir.

2. Shahar landshaft arxitekturasini tabiiy qismlariga quyidagilar kiradi: yashil dunyo (daraxt va butalar, gullar, maysalar, toklar), suv dunyosi (hovuzlar, sharshara, buloqlar, ariqlar), er, ya’ni joy reliefi (qir, adirlar, tekisliklar), iqlim va mikroiqlim, tuproq.

3. Shahar landshaft arxitekturasining vizual-fazoviy uyg‘unligini o‘rganishda tashqi obodonlashtirish elementlari alohida o‘ringa ega. Tashqi muhitni obodonlashtirish deganda biz odatda mo‘‘jaz ma’noda, ya’ni boshqa inshootlarga nisbatan hajman va funksiyaviy imkoniyatlari kichik bo‘lgan turli xil dekorativ va utilitar funksiyalarga mo‘ljallangan, hajmi jihatidan uncha katta bo‘lmagan kichik me’moriy ob’ektlarni tushunamiz. Bunday ob’ektlar qatoriga, odatda, tashqi muhitni obodonlashtirish elementlari va inshootlari, shuningdek dekorativ inshootlar va shakllar ham kiradi. Ularga haykallar, dekorativ hovuzlar, devorlar, favvora va shalolalar, turli xil ko‘shk-kioskalar, pavilonlar, transport bekatlari, bog‘-park yoki muassasalar uchun darvozalar, to‘siqlar, bolalarning o‘yin maydonlari, savdo rastalari, do‘konlar, kichik ko‘rgazma zallar, muzqaymoq va sharbat qahvaxonalari, ovchilar uyi, dala shiyponlari kabi kichik me’moriy ob’ektlar misol bo‘da oladi.

ADABIYOTLAR;

1. **Berdiev E.T., Xolmurotov M.Z., Maxmudova G.B..** Manzarali bog‘dorchilik va ko‘kalamzorlashtirish. Toshkent, 2017.
2. **Qalandarov M.M..** Ko‘kalamzorlashtirish ishlari. Toshkent, 2013.
3. **Сычева A.V., Titova N.P.** Landshaftnyy dizayn. Minsk, 1984.
4. **Ojegov S.S., Uralov A.S., Raximov K.J.** Landshaft arxitekturasini va dizayni. Samarqand, 2003.
5. **Raximov K.D., Uralov A.S.** SHarq mamlakatlarining bog‘–park san’ati. Toshkent, 2012.
6. **Nefyodov V.A.** Gorodskoy landshaftnyy dizayn. Sankt-Peterburg, 2012.
7. **Uralov A.S., Jonuzoqov A.E., Balgaeva SH.A.** O‘zbekiston qishloqlarida landshaft arxitekturasini rivojlantirishning zamonaviy yo‘nalishlari (Samarqand viloyati misolida). Samarqand, 2015.
8. **Dobronravova E.A., Sulaymonova SH.M.** Landshaft dizayni. 2-qism. Toshkent, 2012.
9. **Raximov K.D.** Bog‘–parklarni loyihalashning zamonaviy yo‘nalishlari. Toshkent, 2016.
10. **Hamidjanov M.H. va boshqalar.** Landshaft arxitekturasini qurilmalari va dizayni. Samarqand, 2016.